

MENTAL ELEMENT OF CRIME OF ILLEGAL DESTRUCTION OF ELECTION DOCUMENTS OR DOCUMENTS OF THE REFERENDUM

Orlov Y.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ЗНИЩЕННЯ ВИБОРЧОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ АБО ДОКУМЕНТІВ РЕФЕРЕНДУМУ

Ю.В. Орлов

аспірант кафедри

кримінального права та процесу

ВНЗ «Національна академія управління»

Постановка проблеми. Питання, що стосуються суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, мають важливе теоретичне та практичне значення. Тому ця проблема потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК України, певною мірою досліджували такі науковці, як: В.І. Тютюгін, П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, В.П. Тихий, В.І. Борисов та ін. Проте, ці важливі як в теоретичному, так і в практичному плані, дослідження, не знайшли свого належного висвітлення.

Мета статті полягає у з'ясуванні суб'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.

Основні результати дослідження. Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину [1, с.115]. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння ця сторона злочину є його внутрішньою (по відношенню до зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [1, с.115]. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених [2, с.392–396; 3, с.25–30; 4, с.6–73; 5, с.144–148; 6, с.11–15; 7, с.438–509]. Це робить її надто актуальною, особливою в сучасний період боротьби зі злочинами проти виборчих прав і, зокрема, злочину, передбаченого ст.158-2 КК України. Невирішеність багатьох питань, що стосується суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст.158-2 КК, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти. Проте, це буде упущенням, до того часу, поки людина через призму свідомості (психологічну ознаку) не зрозуміє, що своєю негативною діяльністю людина найбільш загрожує відно-

синам, що забезпечують умови з охорони виборчої документації та документів референдуму від їх знищення та пошкодження. Оскільки поведінка людини, в тому числі й злочинна, являє собою органічну єдність зовнішньої (фізичної) і внутрішньої (психологічної) сторін, тому злочин характеризується з допомогою ознак, що відносяться не тільки до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони діяння. Кожна з цих ознак, в тому числі і ознаки суб'єктивної сторони, повинна бути вичерпно досліджена у випадку застосування кримінально-правової норми (ст.158-2 КК), щоб, юридична характеристика указаної кримінально-правової норми повністю співпала з законодавчим її описанням.

Зазначена вище вимога набуває особливої важливості для застосування ст.158-2 КК, оскільки найменший відступ від принципу законності в зазначеному питанні може потягти за собою тяжкі наслідки. Між тим в практичній діяльності ще зустрічаються непоодинокі випадки засудження за діяння без вини, а також призначення покарання, що не відповідає ступеню вини особи. Ці помилки досудового слідства і суду можуть мати різні чинники: 1) більш складний процес установлення і доказування ознак суб'єктивної сторони ніж об'єктивної; 2) відсутність, в переважній більшості, повного законодавчого описання юридичної характеристики конкретного діяння (зокрема, в ст.158-2 КК); 3) недооцінка значення суб'єктивних ознак і їх поверхневе дослідження; 4) вільне тлумачення таких інститутів кримінального права: суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета (які не співпадають з їх законодавчим описанням) тощо.

Не претендуючи на остаточне вирішення проблем суб'єктивної сторони, як кримінально-правового інституту і маючи на увазі обмеження за обсягом роботи, ми зосередимося лише на вивченні тільки тих із них, що безпосередньо зв'язані з висновками по темі вказаного дослідження. В юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, злочину, передбаченого ст.158-2 КК, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння із певною формою вини, мотивом і метою [8, с.115]. Таким чином, як вірно вказують В.К. Матвійчук і С.А. Тарарухін, однією і тією ж формулою психічного ставлення позначається і частина, і ціле – суб'єктивна сторона й вина [9, с.5]. Це, на нашу думку, приводить до стирання межі між ними та іншими далекоглядними цілями, а також зв'язано з питанням про зміст суб'єктивної сторони злочину, точніше – про її співвідношення з виною.

Іноді, щодо суб'єктивної сторони, вказується дещо інакше, що це є психічне ставлення особи до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння та до його наслідків, яке характеризується виною, мотивом і метою злочину [10, с.161]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою вину у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, а й інші компоненти, зокрема, емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Враховуючи те, що зазначені вище питання залежать від вирішення питання про співвідношення суб'єктивної сторони і вини, то коротко розглянемо ці загальнотеоретичні питання з врахуванням обмеженого обсягу цієї роботи. З цієї проблеми питання висловлені три основні судження:

1) П.С. Дагель вважає, що вина представляє собою внутрішню, суб'єктивну сторону злочину, психічне відношення суб'єкта до свого суспільно небезпечно-го діяння і його наслідків, виражене в злочині [11, с.78]. Іншими словами цей вчений ототожнював суб'єктивну сторону і вину, наголошуючи на тому, що інтелектуально-вольова діяльність людини нерозривно зв'язана з мотивацією і емоційною діяльністю [12, с.41]. Обґрунтовуючи свою думку він зазначав, що точка зору, яка обґрунтовує тезис про те, що суб'єктивна сторона не вичерпується виною, а включає в себе поряд з виною мотив і мету злочину, заснована на змішанні суб'єктивної сторони злочину (вини) і ознак складу злочину, що характеризують цю суб'єктивну сторону (умисел, необережність, мотив, мету, афект, завідомість тощо), а також на змішанні понять змісту і форми вини [13, с.123]. У оцінці такої позиції слід погодитися з думкою А.І. Рарога: 1) що ця позиція не переконлива в теоретичному відношенні і несприятлива – в практичному; 2) що ототожнення вини і суб'єктивної сторони не відповідає законодавчій характеристиці вини (закон розглядає вину як родове поняття умислу і необережності і інші психологічні моменти до поняття вини не виключає). Законодавець до змісту вини (умислу і необережності) відносить лише свідомість і волю; 3) у трактуванні П.С. Дагеля вина не конкретизована з позиції юридичної характеристики і включення до вини мотиву, мети, емоцій, завідомості та інших психологічних ознак, коло яких точно не визначено, позбавляє ці ознаки самостійності (хоча в законі таке значення їм нерідко надається); 4) ця концепція страждає логічною непослідовністю, оскільки П.С. Дагель, характеризуючи вину, ставив мотив і мету на один рівень з умислом і необережністю, але аналізуючи останні він ставить мотив і мету в один ряд не з умислом і необережністю, а вже зі свідомістю і волею (тобто, що це елемент самого умислу); 5) вона суперечить положенням філософії, тому що автор стверджує, що форма вини визначається лише свідомістю і волею, а інші психологічні елементи за його ствердженням на форму вини не впливають, хоча і входять до змісту вини (що форма вини вужча, ніж її зміст) [4, с.5–8]. Отже, ототожнення суб'єктивної сторони і вини є необґрунтованим. Натомість деякі автори розглядають вину як поняття більш широке ніж суб'єктивна сторона. Так, Ю.А. Демидов стверджує, що вина не може зводитися до якого-небудь елементу злочину, чи до умислу і необережності, чи до діяння, взятого з його об'єктивної сторони (вона однаково виражається як в об'єктивній, так і в суб'єктивній стороні злочину) [14, с.114]. Подібно цьому автору Г.А. Злобін стверджує, що вина, яка складає суб'єктивну сторону злочинного діяння одночасно виступає як цілісна характеристика злочину в усіх його істотних для відповідальності відношеннях і що ці властивості вини роблять її необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності (в рівній мірі протилежним як об'єктивному, так і абстрактно-суб'єктивному інкримінуванню) [15, с.23].

Виходячи з вищевикладеного Ю.А. Демидов і Г.А. Злобін помилково вважають, що вина є одним із елементів (ознакою) суб'єктивної сторони, а натомість, що вона включає в себе як об'єктивну так і суб'єктивну сторону злочинного діяння. З цього приводу слід погодитися з думкою А.І. Рарога, що це

є не що інше, як відродження концепції «двох вин» Б.С. Утевського, яка не була сприйнята наукою і судовою практикою [16, с.9]. Необхідно також погодитися з думкою А.І. Рарога, що такі судження Ю.А. Демидова, Г.А. Злобіна та інших мають під собою ґрунт непорозуміння, що в досудовому слідстві та судовій практиці термін вина застосовується в двох значеннях: а) в науці кримінального права поняття вини означає наявність в діяннях особи умислу і необережності; б) на практиці про вину говорять як про доказанність факту вчинення злочину конкретною особою [17, с.15; 18, с. 50].

У вітчизняній науці кримінального права переважає думка, що психологічний зміст суб'єктивної сторони злочину розкривається з допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета, що характеризують різні форми психологічної активності людини. Ці ознаки зв'язані між собою, але є самостійними психологічними явищами, але не підміняють одна одну і не переходять одна в іншу та мають різне значення. Проте, все ж таки слід погодитися з В.К. Матвійчуком та С.А. Тарарухінім, що до суб'єктивної сторони злочину необхідно віднести і таку психологічну ознаку як емоції, адже вони знайшли законодавче закріплення в КК України [9, с.6].

Не вдаючись в подальшу дискусію з приводу визначення суб'єктивної сторони та вини, я вважаю, що потрібно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (ст.158-2 КК). В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції ст.158-2 КК, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення, так, вина є обов'язковою ознакою досліджуваного злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст.2 КК). Такий підхід повністю відповідає нашій кримінально-правовій доктрині, за якою кримінальній відповідальності й покаранню повинні підлягати лише винні особи. Проте, вина не вичерпує повністю змісту суб'єктивної сторони складу злочину. Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу й необережності [8, с.179]. Зміст форми вини розкривається в ст. 24 і 25 КК. Наука кримінального права розглядає вину особи, яка проявляється в злочині як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає так званій «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях незначної кількості прихильників. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє, на його думку більш вдале визначення, включивши в нього оціночний момент [19, с.103]. Його судження про вину як оціночну категорію, що виражена в негативному ставленні судді щодо поведінки підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину, зокрема передбаченого ст.158-2 КК, є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [20, с.8]. Ось чому суб'єктивна

сторона злочину, на наше переконання, повинна встановлюватись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину, на основі яких проводиться поділ злочинів із формальними або матеріальними складами. Вони, зрозуміло, неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в кримінально-правовій доктрині приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах із формальним складом, до яких відноситься злочин, передбачений ст.158-2 КК. Як відомо, із цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору. Одні автори стверджують, що у злочинах формальним складом вина виражається в психічному відношенні не тільки до дій, але й до наслідків [21, с.27; 22, с.6]; інші переконані, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах із формальними складами форма вини визначається психічними ставленнями тільки до діяння) [20, с.74; 23, с.11–29].

Автор повністю поділяє другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних передумов цього дослідження, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст.158-2 КК. У зазначеній статті КК України відсутні будь-які вказівки на суб'єктивні ознаки. Разом з тим, структура об'єктивної сторони злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи, як злочину з формальним складом, свідчить, що цей злочин може вчинятися лише умисно. Мотиви зазначених умисних дій можуть бути різними: невірно зрозумілі інтереси осіб, егоїзм тощо. Однак вони, як відомо, на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання, або при звільненні від реального відбування покарання.

Автор переконаний, що для того, щоб запропонувати якісь теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам, судам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій або бездіяльності, які винний вчинив під час незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму, а також вчиненні тих самих діянь за попередньою змовою групою осіб або будучи членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням влади або службового становища. Про це свідчить дослідження 100% кримінальних справ, охоплених нашим вивченням. З яких 100% справ свідчать, що вони вчинялися з умисною формою вини (при чому умисел був лише прямим). Ці висновки підтверджують проведенням мною опитуванням працівників правоохоронних органів, судів та студентів юридичних факультетів і вузів стосовно незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму (95% із 600 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів). Це також підтверджується тим, що в цьому випадку особа усвідомлює суспільну небезпечність своїх дій або бездіяльності і бажає їх вчинити (оскільки інших складових окрім завідомості своїх дій або бездіяльності тут немає). Крім того, на прямий умисел прямо вказує й така кваліфікуюча ознака цього злочину, як вчинення його за попередньою змовою групою осіб.

Характер та зміст вини у злочинах з формальним складом не передбачає необхідності психічного відношення особи до суспільно небезпечних наслідків, а свідомість і воля людини встановлюється лише стосовно вчиненого нею діяння. Структура злочинів з формальними складами злочину, до яких належить і діяння, передбачене ст.158-2 КК, така, що наслідки в них лежать за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, а отже і складу злочину [24, с.73]. Ще раз стверджуємо, що об'єктивна сторона злочину, що нами досліджується в якості обов'язкової ознаки включає лише суспільне небезпечне діяння (дію або бездіяльність), час та місце вчинення злочину у всіх формах його прояву.

Інтелектуальна ознака умислу в даних злочинах включає лише усвідомлення особою суспільної небезпечності діянь. Ставлення до наслідків у виді заподіяння шкоди охоронюваним інтересам виборців або учасників референдуму, що охороняються усвідомленням та бажанням особи, яка вчиняє незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документів референдуму, на кваліфікацію цих злочинів не впливають. Аналогічна суб'єктивна сторона цього злочину характерна і для ч.2 ст.158-2 КК України. Натомість вольова ознака аналізованих злочинів реалізується у бажанні вчинення конкретної дії або бездіяльності, передбачених ч.1 та 2 ст.158-2 КК України.

Таким чином, злочин незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму може бути вчиненим тільки з прямим умислом. Це знайшло своє підтвердження й в існуючих публікаціях [25, с.282; 26, с.188; 27, с.171; 28, с.433]. Це зумовлено тим, що злочинний вольовий акт стає можливим лише тоді, коли спонукання суб'єкта стають дійсними, шлях і засоби їх задоволення знайдені і набувають чітко виражену неправильність у вигляді прагнення до досягнення мети, акумулюючи свідомість і волю індивідуума [29, с.114].

Однією з основних ознак, які характеризують злочин, передбачений ст.158-2 КК є суспільна небезпека. Визначаючи зміст умислу, а точніше, інтелектуального критерію вини, треба встановити і фактор усвідомлення особою вчиненого нею діяння. Таке усвідомлення повинно включати дві складові: по-перше, усвідомлення особою фактичного змісту та характеру події яка утворює діяння як акт вольової поведінки людини; і, по-друге, усвідомлення особою соціальної корисності або, навпаки, шкідливості її поведінки для охоронюваних законом інтересів суспільства, громади чи окремої людини. Послідовність такого усвідомлення, етапи формування думок особи щодо своєї поведінки, може бути різною. В одних випадках, особа взагалі не зважає на суспільну небезпечність, заборонність, караність свого діяння, зосереджуючи свою увагу лише на своїх бажаннях щодо певних дій, передбачених ст.158-2 КК. При цьому, якщо людина не усвідомлює фактичного змісту та характеру свого діяння, то усвідомлення його суспільної небезпечності також виключається. У той же час, усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки передбачає розуміння і змісту дій, що описані в ст.158-2 КК. Аналіз змісту умислу злочину, що досліджуються, дає нам можливість стверджувати, що суспільно небезпечний характер цих діянь охоплюється повним розумінням

особи. Підставою для такого твердження є обставина, яка закладена у нормах виборчого законодавства. Особа повинна розуміти обов'язки, які вона здійснює з виборчими документами або документами референдуму, а також обов'язками людини і громадянина.

Таким чином, особа має можливість у повному обсязі оцінити майбутні наслідки своєї поведінки, її заборону, а отже і усвідомити, що караність діяння означає його підвищену суспільну небезпеку. Це складає на нашу думку перший етап формування умислу винного – інтелектуальний критерій вини.

На другому етапі особа приймає рішення діяти у заборонений ст.158-2 КК спосіб чи утриматись від нього. При вчиненні злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму бажання особи буде підтверджене незаконними діями особи або осіб, а також відповідними носіями інформації (доказами) тощо.

В цьому випадку винний усвідомлює, що вчиняючи дії або бездіяльність у будь-якій з форм прояву цього злочину він вчиняє незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму і бажає це вчинити. В цьому контексті можна стверджувати, що саме від волі винної особи залежить рішучість у вчиненні злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму не зважаючи на загрозу кримінальної відповідальності.

На думку певного кола науковців умисним вважаються також дії особи, яка, не усвідомлюючи самої суспільної небезпечності свого діяння, бажає його вчинити [30, с.134]. Дане правило може бути застосовано і для злочинів, що нами досліджуються як діяння з формальним складом, які можуть бути вчинені лише з прямим умислом і для наявності складу злочину немає кримінально-правового значення передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків. Здійснюючи незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, винний взагалі може не приділяти уваги можливому розвитку подій як результату його поведінки, зосереджуючись лише на самому змісті своїх вчинків, їх обґрунтованості та важливості в момент заподіяння.

Нашим опитуванням працівників правоохоронних органів, суддів, студентів юридичних вузів і факультетів (600 осіб) встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст.158-2 КК. Ця суть і причини проявляються у: 1) впливі зацікавлених осіб – 75%; 2) користі – 25%; 3) інші причини – 5%.

Цікаво, що подібною є градація мотивів вчинення й інших злочинів [31, с.92–99].

Враховуючи те, що мотив не входить в зміст психологічного відношення особи до вчиненого нею діяння за ст.158-2 КК, він лежить поза сферою інтелекту і волі як ознаки умислу, то вони таким чином складають психологічну основу, на якій зароджується вина. Як складові психологічного процесу в зв'язку з вчиненням злочину, вони перетворюються (складаються) із незлочинних мотивів, які не оцінюються кримінальним правом на відміну від вини. Проведений аналіз судової практики щодо мотивів їх вчинення і підтверджує умисну форму вини для злочину, передбаченого ст.158-2 КК. Отже, мотив – це

завжди психологічна причина вчинку. В цій якості виступають усвідомлені спонукання, інтереси тощо.

Важливо звернути увагу на те, що хоча мотиви злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму не визначені законом (ст.158-2 КК), однак в практичній слідчій та судовій діяльності вбачається необхідним на стадії досудового та судового розгляду справи встановити мотив та обґрунтувати їх в обвинувальному вирокі. Тому правильно, на наш погляд, відзначав Б. С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [32, с.15]. Тому у відповідності з п.2 ч.1 ст.91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчиненого кримінального правопорушення. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму слід більше приділяти уваги, ніж це робиться на практиці. Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ стосовно злочинів незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму, то вихідним моментом учинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру, правова оцінка злочину ускладнюється. У більшості випадків, на думку практикуючих юристів, мотивом виступає бажання підтримати певну особу на виборах, отримати кошти тощо, а також допомогти особі уникнути кримінальної відповідальності.

Мотиви умисного цього діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення певної міри покарання. Під мотивом злочину розуміють як обумовлено певними потребами внутрішнє спонукання, яким винний керувався при вчиненні злочину.

Мета (перспектива) – джерело спрямованості суб'єкта, його активності. Вона, як показує аналіз кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому, в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант загально визначеним є те, що на відміну від мотиву мета характеризує безпосередній злочинний результат, якого прагне винний, вчиняючи злочин. Мета та мотив по-різному характеризують вольовий процес, якщо мотив злочину відповідає на питання, чим керується особа, яка вчинює злочин, то мета злочину визначає направленість дій, тобто – якого наслідку хоче досягти особа. Проте ні під час досудового слідства, ні під час розгляду кримінальних справ в судовому засіданні щодо незаконного знищення виборчої документації або документів референдуму не встановлювалася, хоча це є істотним упущенням тому, що мета складає базу, тобто психологічну основу, на якій зароджується вина і мета існує ще до вчинення злочину, до появи вини.

Проведене нами опитування респондентів та аналіз кримінальних проваджень цієї категорії злочинів дозволив виділити декілька основних результатів як мети своїх діянь, досягнення яких прагне особа, вчиняючи незаконне

знищення виборчої документації або документів референдуму. Це: 1) уникнути можливих неприємностей від зацікавлених осіб, або, навпаки, догодити цим особам; 2) отримати певну матеріальну чи іншу винагороду; 3) задовольнити які-небудь власні егоїстичні потреби (помститися, дошкулити ворогу, супернику в особистих взаєминах); 5) уникнути відповідальності за вчинення іншого злочину.

Як свідчать результати нашого дослідження, спектр мети та мотивів цих злочинів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме запобіганню досліджуваного злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлення спонукання (потяг) до вчинення діяння, передбаченого ст.158-2 КК України.

Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики. Зазначене положення має знайти відображення у відповідній постанові Пленуму Верховного суду України з зазначеної категорії справ (злочинів, проти виборчих прав) у наступній редакції: «Судам з метою усунення недоліків в з'ясуванні форм і видів вини необхідно по кожній конкретній справі встановлювати мотив і мету злочину як психологічну основу, на якій зароджується вина та які впливають на суть вини».

Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єктивної сторони злочину вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [33, с.1-226; 34, с.1-366; 35, с.1-375; 36, с.1-313; 37, с.1-298].

Висновки. На підставі дослідження можна визначити такі основні положення: 1) суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст.158-2 КК України характеризується виною у формі умислу. Умисел для цього злочину може бути лише прямий; 2) мотиви і мета цього злочину можлива різноманітна і не впливає на кваліфікацію злочину втручання в діяльність захисника чи представника особи, але має значення для виду і міри покарання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч. для студ. юрид. вузів і фак.] / [Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін.]; за ред. П.С. Матишевського та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1997. — 512 с.

2. *Беньківський В.О.* Деякі теоретичні питання вини / В.О. Беньківський // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. — К., 2000. — Вип. 7. — С. 392—396.

3. *Воробей П.А.* Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину / Петр Адамович Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.

4. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация пре ступлений / Алексей Иванович Рарог. — М. : Профобразование, 2001. — 135 с.

5. *Ткачук А.Л.* До питання про витоки вини як правової категорії / А.Л. Ткачук // Актуальні проблеми держави та права / Одес. нац. акад. — Одеса, 2000. — Вип.13. — С. 144—148.

6. *Фельдблом В.С.* Уголовная ответственность за заведомо ложное показание : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.715. «Уголовное право и уголовный процесс» / В.С. Фельдблом. — М., 1972. — 16 с.

7. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В. К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні : тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62 — 64.

8. Учебник уголовного права. Общая часть / [Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др.]; под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М. : Спартак, 1998. — 412 с.

9. *Матвійчук В.К.* Суб'єктивна сторона складу злочину: [лекція] / В.К. Матвійчук, С.А. Тарарухін. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть Общая. — К., 1995. — С. 160—168.

11. *Дагель П.С.* Содержание, форма и сущность вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Изв. вузов. Правоведение. — 1969. — № 1. — С. 77—79.

12. *Дагель П.С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. — Воронеж : Воронеж. ун-т, 1974. — 230 с.

13. *Дагель П.С.* Понятие вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Материалы XIII научной конференции ДВГУ. — Владивосток, 1968. — Ч. IV. — С. 121—129.

14. *Демидов Ю.А.* Социальная ценность и оценка в уголовном праве / Юрий Андреевич Демидов. — М. : Юрид. лит, 1975. — 184 с.

15. *Злобин Г.А.* Виновное вменение в историческом аспекте / Г.А. Злобин // Уголовное право в борьбе с преступностью. — М., 1981. — С. 20—26.

16. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изв. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.

17. *Малков В.П.* Субъективные основания уголовной ответственности / В.П. Малков // Государство и право. — 1995. — № 1. — С. 14—16.

18. *Плотников А.И.* Объективное и субъективное в уголовном праве (оценка преступления по юридическим признакам) / Александр Иванович Плотников. — Оренбург : Основа, 1997. — 140 с.

19. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Борис Самойлович Утевский. — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

20. *Дагель П.С.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.В. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 36 с.

21. *Дурманов Н.Д.* Понятие преступления / Николай Дмитриевич Дурманов. — М.-Л. : АН СССР, 1948. — 312 с.

22. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26—28.

23. *Склярів С.В.* Вина и мотивы преступного поведения / Сергей Валерьевич Склярів. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2004. — 326 с.

24. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Степан Богданович Гавриш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

25. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: [монографія] / П.П. Андрушко. – К. : КНТ, 2007. – 328 с.

26. Андрушко П.П., Зінченко І.О., Мельник М.І., Осадчий В.І., Тихий В.П. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму (стаття 158-2 КК) / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, М.І. Мельник, В.І. Осадчий, В.П. Тихий // Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П.П. Андрушко, І.О. Зінченко, С.Я. Лихова та ін.; за заг. ред. В.П. Тихого. – Х. : Изд-во «Кроссруд», 2008. – С. 180–192.

27. Гнетнев М.К., Готін О.М., Мазур М.В. Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур // Кримінальне право (Особлива частина): [підручник]; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – [2-ге вид.]. – К. : «ВД» Данор», 2013. – С. 156–212.

28. Мельник М.І. Загальні положення до розділу XVII, ст.ст. 364, 365, 366–368, 369, 370 / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С.1045–1092.

29. Тарарухин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике / Святослав Андреевич Тарарухин. – К. : Юринком, 1995. – 208 с.

30. Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве / Василий Борисович Малинин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2000. – 343 с.

31. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: [монографія] / Андрій Володимирович Савченко. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.

32. Викторов Б.А. Цель и мотив в тяжких преступлениях / Борис Алексеевич Викторов. – М. : Госюриздат, 1963. – 82 с.

33. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 226 p.

34. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

35. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2002. – 366p.

36. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 313p.

37. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. – St. Petersburg: «Yuridichesky Center – Press», 2001. – 298p.

Орлов Ю.В. Суб'єктивна сторона злочину незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму

У статті здійснено дослідження суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 158-2 КК України. Автор з'ясував загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та ретельно дослідив внутрішню сторону злочину, передбаченого ст.158-2 КК України.

Ключові слова: суб'єктивна сторона злочину, вина, мотив, мета злочину, дослідження, внутрішня сторона злочину.

Орлов Ю.В. Субъективная сторона преступления незаконное уничтожение избирательной документации или документов референдума

В статье проведено исследование субъективной стороны преступления, предусмотренного ст. 158-2 УК Украины. Автор выяснил общие положения о субъективной стороне преступления и тщательно исследовал внутреннюю сторону преступления, предусмотренного ст.158-2 УК Украины.

Ключевые слова: субъективная сторона преступления, вина, мотив, цель преступления, исследования, внутренняя сторона преступления.

Orlov Y. Mental element of crime of illegal destruction of election documents or documents of the referendum

The article studies mens rea under art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine. The author found the general provisions regarding mens rea and thoroughly explored the inside of a crime under art. 158-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: mental element of crime, guilt, motive, aim of crime, investigation, inner side of crime.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2015.